

Razvoj istraživanja rizičnih i zaštitnih čimbenika u obiteljskom okruženju

Hodalj, Dora

Undergraduate thesis / Završni rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Split / Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:172:762823>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-05**

Repository / Repozitorij:

[Repository of Faculty of humanities and social sciences](#)

SVEUČILIŠTE U SPLITU FILOZOFSKI FAKULTET

ZAVRŠNI RAD

**RAZVOJ ISTRAŽIVANJA RIZIČNIH I ZAŠTITNIH
ČIMBENIKA U OBITELJSKOM OKRUŽENJU**

Dora Hodalj

SPLIT, 2023

Odsjek za Rani i predškolski odgoj i obrazovanje

Preddiplomski sveučilišni studij ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja

Kolegij: Obiteljska pedagogija

**RAZVOJ ISTRAŽIVANJA RIZIČNIH I ZAŠTITNIH
ČIMBENIKA U OBITELJSKOM OKRUŽENJU**

STUDENTICA: Hodalj Dora

MENTOR: doc. dr.sc. Maglica Toni

SPLIT, 2023.

SADRŽAJ

UVOD	1
1. OBITELJSKO OKRUŽENJE	2
1.1 Pokušaji definiranja obitelji.....	2
1.2 Obiteljsko okruženje	4
2. RIZIČNI I ZAŠTITNI ČIMBENICI.....	8
2.1 Podjela rizičnih i zaštitnih čimbenika	8
2.2 Rizični čimbenici u obiteljskom okruženju	11
2.3 Zaštitni čimbenici u obiteljskom okruženju	14
2.4 Otpornost	16
3. RAZVOJ ISTRAŽIVANJA RIZIČNIH I ZAŠTITNIH ČIMBENIKA U OBITELJSKOM OKRUŽENJU	18
ZAKLJUČAK	20
SAŽETAK	21
SUMMARY	21
LITERATURA	22

UVOD

Djetinjstvo je ključna faza u ciklusu ljudskog razvoja koja oblikuje putanju života pojedinca na svim razinama njegova bića. Uzmemo li u obzir da je jedan od najizraženijih oblika učenja kod djece učenje po modelu, odnosno učenje kroz imitaciju određenih obrazaca ponašanja iz svoje neposredne okoline, možemo zaključiti kako različita ponašanja i situacije kojima je dijete izloženo imaju značajan utjecaj na njegov daljnji razvoj. Čimbenici koji posredno ili neposredno utječu na dijete i njegovu okolinu, te na pozitivne i negativne razvojne ishode kod djece, mogu djelovati kao rizik ili pak kao snaga, zaštita, stoga se nazivaju rizičnim i zaštitnim čimbenicima. Jedno od najznačajnijih okruženja za razvoj djeteta jest obiteljsko okruženje, u kojem se nalazi veliki broj rizičnih i zaštitnih čimbenika.

Iako su primarne asocijacije na djetinjstvo najčešće razdoblje sreće, bezbrižnosti i nevinosti, to nije uvijek slučaj. Nepovoljni životni događaji poput emocionalnog, tjelesnog i seksualnog zlostavljanja, disfunkcionalnost članova obitelji i kućanstva i sl. dovode dijete u rizik od negativnih razvojnih ishoda. Takve okolnosti mogu se definirati kao rizični čimbenici. Faktori koji smanjuju zastupljenost rizičnih čimbenika, odnosno pojavu posljedica nepovoljnih životnih događaja nazivaju se zaštitni čimbenici. Unutar zaštitnih čimbenika navode se pozitivna obiteljska klima, otpornost djeteta, pozitivan temperament i sposobnost za prilagodbu.

Kao što je ranije navedeno, znatni broj rizičnih i zaštitnih čimbenika proizlazi iz obiteljskog okruženja, te će se u ovom radu istaknuti rizični i zaštitni čimbenici usko vezani uz obitelj. Također, u samom radu istaknut će se povijesni prikaz razvoja istraživanja rizičnih i zaštitnih čimbenika, te utjecaj koji su dobiveni rezultati imali na daljnji razvoj pedagoške teorije i prakse. Poseban fokus stavit će se i na povezanost nepovoljnih životnih događaja s pojavom rizičnih ponašanja i nepovoljnih razvojnih ishoda kod djece.

1. OBITELJSKO OKRUŽENJE

U svrhu boljeg razumijevanja obujma utjecaja obiteljskih čimbenika na formiranje djetetove ličnosti, važno je prikazati složenost pojma obitelji kroz različite pristupe suvremenih autora. Budući da su se pogled na obitelj, definicija i struktura obitelji, zajedno sa napretkom znanosti i društva, kroz vrijeme mijenjali, jasno je vidljiva terminološka razlika u definiranju obitelji različitih autora.

1.1 Pokušaji definiranja obitelji

Milić (1989; prema Ljubetić 2007) kao nužni element obiteljske zajednice uz kulturni aspekt, navodi proces prirodne reprodukcije koji podrazumijeva rađanje, odrastanje i umiranje ljudskih individua. Suprotno tomu Mickel (1994; prema Ljubetić 2007) ističe emotivnu povezanost članova obitelji, te eliminira rodbinske veze u obliku neizostavnog faktora koji neku društvenu zajednicu čini obitelji. Kao bitne značajke obitelji ističe ljubav i pripadanje, te objašnjava kako čak i ako članovi obitelji žive odvojeno, ono što ih povezuje jest njihovo osjećanje da su obitelj bez obzira jesu li povezani krvlju i/ili zakonom.

Čugalj i Koren-Mrazović (2000) obitelj definiraju kao biološko socijalnu zajednicu utemeljenu i u skladu s važećim društvenim normama u najširem smislu. Odnosno, obitelj kao djetetov prvi model socijalizacije u kojemu dijete izgrađuje svoju moralnu ličnost, upoznaje se s osnovnim društvenim normama, razvija odnose s drugim osobama te stječe predodžbu o vlastitim vrijednostima i vrijednostima drugih osoba. S druge strane Giddens (Rottenberg 2001; prema Ljubetić 2007, 6) obitelj definira kao „malu grupu usko povezanih ljudi koji daju svoj doprinos, udružuju se i odgovorni su jedni prema drugima“ te ističe kako ona nije nužno temeljena na braku, biološkom porijeklu ili usvojenju.

Nadalje, u određenju obitelji u teorijskom smislu važnu ulogu ima i kulturološki aspekt. Primjerice, Ljubetić (2007) ističe kako u Belgiji u obitelj spadaju osobe koje su stupile u brak, a koji žive s roditeljima bez bračnog partnera i djece, dok se u Danskoj, Finskoj i Švedskoj jedna osoba tretira kao obitelj. Georgas (2003) navodi kako u zemljama Sjeverne Europe, Kanadi i Sjedinjenim Američkim Državama prevladava nuklearni (dvoeneracijski) tip obitelji,

koji se odnosi na roditelje i njihovu djecu. S druge strane, u ostatku svijeta, u pojam obitelji uvrštavaju se i članovi proširene obitelji poput djedova, baka, teta, stričeva i sl.

Maleš (2012) ističe utjecaj suvremenog zapadnog društva na vrijednosti postmoderne obitelji. Liberalizam kao vladajuća vrijednost unazad nekoliko desetljeća, rezultirao je većom mogućnošću slobode izbora života, te u konačnici i pojavom novih obiteljskih struktura. Raznolikost obiteljskih struktura determinirana je brojnim kriterijima poput biološkog odnosa roditelja i djece (usvojena djeca i biološka djeca), broja roditelja u obitelji (jednoroditeljske i dvoroditeljske obitelji), bračnog statusa roditelja (oženjeni, razvedeni, ponovno oženjeni), te seksualne orijentacije roditelja (heteroseksualni i homoseksualni parovi) (Wise, 2003; prema Maleš, 2012).

S obzirom na navedene kriterije u suvremenom društvu osim tradicionalne obitelji, majka, otac i dijete/djeca postoje i posvojiteljske obitelji, obitelji u kojima je samo jedan roditelj biološki i sl. Nerijetka pojava su i rekonstruirane obitelji, sastavljene od članova koji nisu svi u biološkom srodstvu, odnosno obitelji s djecom iz različitih brakova. U postmodernim obiteljima istaknuta je tendencija prema osobnim interesima, točnije težnja za slobodom i nezavisnošću, što objašnjava odmak od tradicionalne dvoroditeljske obitelji do jednoroditeljskih obitelji nastalih iz odluke pojedinca da ima dijete ali ne i partnera. Primjer posebnog odstupanja od tradicionalne strukture obitelji su i takozvane kalendarske obitelji, u kojima dijete provodi jedan dio godine s jednim, a drugi dio s drugim roditeljem (Maleš, 2012). Uzevši u obzir sve navedene, te mnoge druge tipove obitelji važnije je „voditi računa o tome koliko su obitelji međusobno različite, a ne ih sve pokušati staviti pod istu definiciju u nastojanju izjednačavanja, pri čemu se zanemaruju specifičnosti pojedinih tipova obiteljske strukture.“ (Maleš, 2012;13).

Razumljivo je da su ovakve promjene u strukturi i pogledu na obitelj sa sobom donijele nova pitanja i izazove, te promjenu u percepciji funkcionalne, odnosno disfunkcionalne obitelji. Različiti autori navode kako napredak društva u kontekstu obitelji rezultira brojnim promjenama kojima se roditelji teže prilagođavaju (Torres, Vallejo-Huanga, Ocaña, 2021; Maleš 2012). Kao primjer možemo navesti suvremeni pogled na dijete kao subjekta vlastitog odgoja što je promijenilo ciljeve odgoja, time i same odgojne postupke. Većina se suvremenih autora slaže kako je roditeljski zadatak osigurati okruženje u kojem će se dijete adekvatno razvijati i razvijati životno važne kompetencije, uz postavljanje jasnih granica s naglaskom na potpuno isključivanje tjelesnog kažnjavanja kao odgojne mjere. Međutim ovakav pogled na

odgoj, kod roditelja je izazvao različite reakcije. Dok jedan dio roditelja smatra kako zabranom tjelesnog kažnjavanja gube autoritet, drugi dio roditelja demokratske odnose zamijenio je sa pretjeranom popustljivošću i dječjom anarhijom (Maleš,2012). Stoga ovakve problematike od države i odgojno-obrazovnih ustanova zahtijevaju pružanje podrške roditeljima u obavljanju roditeljske uloge, a posebice u teškim obiteljskim situacijama koje mogu ugroziti zdrav razvoj djeteta.

Naposljetku, jasno je da sama definicija obitelji ovisi o kulturi, sociogospodarskim uvjetima, religijskim dogmama svakog društva, te trenutnim znanstvenim spoznajama. S obzirom na brojne čimbenike koji imaju utjecaj na obitelj kao pojam i kao zajednicu, ključno je pojam obitelji promatrati holistički, obuhvaćajući socijalne, antropološke, psihološke i druge relevantne aspekte koje sačinjavaju jednu obitelj.

1.2 Obiteljsko okruženje

Teorijski pristupi utjecaja okolinskih čimbenika na razvoj djeteta pružaju temelj za istraživanje dječjeg razvoja kroz različite discipline poput pedagogije, psihologije, sociologije i sl. Primjena sljedećih teorija pomaže u dubljem razumijevanju međuodnosa između djece i njegove okoline, te kako određena dinamika oblikuje dječji razvoj. U ovom kontekstu fokus će biti primarno na obiteljskom okruženju.

Jedna od najutjecajnijih bihevioralnih teorija jest Bandurina teorija socijalnog učenja (Bandura 1977). Kao što je ranije spomenuto, snažan izvor razvoja kod djece je modeliranje, odnosno učenje po modelu. Bandura modeliranje naziva još i „imitacija“ ili „učenje opažanjem“. No Bandura se odmiče od uskih pogleda na važne okolinske utjecaje, te ističe kako socijalna teorija učenja obuhvaća više od neposrednog modeliranja (Berk, 2015).

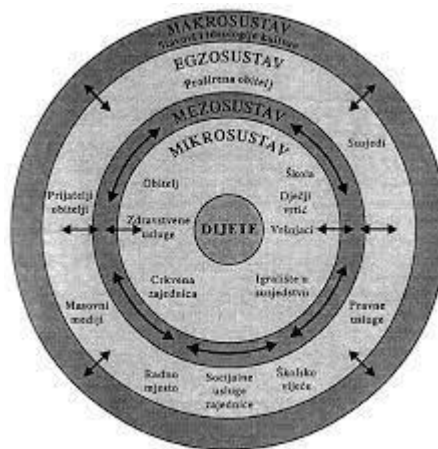
Prema teoriji socijalnog učenja „djeca postupno postaju selektivnija u tome što imitiraju“ (Berk, 2015). Dijete gledajući druge pojedince u svojoj okolini (roditelji braća, sestre, prijatelji itd.) kako se pohvaljuju ili okrivljuju za određene postupke, stvaraju određeno mišljenje o tome što je ispravno a što ne. Dakle, može se zaključiti da je primjerice, kriminalno ponašanje naučeno. Odnosno vjerojatnije je da će se dijete povezano s grupom u kojoj su delinkventna ponašanja prihvaćena uključiti u takvo ponašanje, nego ako se nalazi u skupini u kojoj se delinkventno ponašanje ne prihvaća (Bašić, 2009).

Uvod u koncept obitelji kao sustava igra ključnu ulogu u razumijevanju složenih međuljudskih odnosa unutar obitelji. Obitelj funkcionira kao svojevrsni sustav u kojem su članovi međusobno povezani i ovise jedni o drugima. Razumjeti obitelj kao sustav znači sagledati je kao cjelinu, gdje promjena u jednom dijelu može imati dubok utjecaj na ostale dijelove. „Obitelj je prirodni socijalni sustav, koji ima svoju strukturu, funkcije, pravila, uloge, načine komuniciranja, načine suočavanja s problemima i njihovim rješavanjem“ (Štalekar, 2010;243). U razvitku obiteljske teorije značajni su doprinosi opće teorije sistema, prema kojoj je svaki sustav sastavljen od dijelova koji su u međusobnoj interakciji. U kontekstu obitelji autorica navodi kako je obitelj sustav u stalnoj promjeni u kojemu se ponašanje i reakcije jednog člana obitelji odražavaju na cjelokupni sustav obitelji (Štalekar, 2010).

Prilikom analize obiteljske zajednice u obliku sustava, koristi se transverzalni pristup odnosno uzimaju se u obzir trenutna dinamika i obilježja koja određuju funkcionalnost obitelji, ali s druge strane ključno je razumjeti obitelj i na osnovu razvojnih ciklusa kroz koje obitelj kontinuirano prolazi. Prema McGoldricku i Carteru (1982; prema Štalekar, 2012; 243) osam je stadija kroz koje obitelj prolazi tijekom životnog ciklusa obitelji, te svaki stadij sa sobom nosi određene izazove i zahtjeva određene promjene: „bračni par bez djece, obitelj s malim djetetom (do 30 mjeseci starosti), obitelj s predškolskim djetetom (dijete 2,5-6 godina), obitelj sa školskom djecom (dijete u dobi 6-13 godina), obitelj s adolescentima (13-20 godina), obitelj iz koje djeca odlaze, stadiji nakon što sva djeca odu, starosti (roditelji od umirovljenja do smrti)“. Autorica navodi kako su razdoblja prijelaza iz jedne faze u drugu najintenzivnija, te sa sobom donose razdoblja krize i stresa i od obitelji zahtijevaju tzv. balansiranje sustava. Goldenberg i Goldenberg (2008; prema Alić, 2013) ističu kako je funkcionalnost obitelji važan faktor u uspješnom prevladavanju navedenih prijelaza, iz razloga što funkcionalnije obitelji lakše pronalaze ravnotežu između otvorenosti za promjene i održavanja stabilnosti obiteljske dinamike.

Moos i Moos naglašavaju da obiteljska okolina i adaptivni potencijal članova utječu jedno na drugo (2002; prema Jakab, 2008). Drugim riječima, svaka osobina, način nošenja sa problemima i ukupno funkcioniranje odrasle osobe u obitelji utječu na kvalitetu obiteljske klime, koja je u konačnici povezana s različitim karakteristikama djece i mladih (Jakab, 2008). Dobre obiteljske veze povezane su također i sa višom razinom samopouzdanja, socijalne kompetencije i pozitivnim doživljajem postizanja neovisnosti od obitelji (Jakab, 2008).

Jedna od istaknutijih teorija u suvremenom proučavanju ljudskog razvoja, konkretno u proučavanju međusobnih interakcija pojedinca i njegove okoline jest Bronfenbrennerova bioekološka teorija razvoja (1979). Američki psiholog Urie Bronfenbrenner razvio je sustavni model za analiziranje socijalne ekologije obitelji, u kojem kvaliteta povezanosti roditeljskih kapaciteta s vanjskim čimbenicima utječe na kvalitetu zadovoljavanja potreba dječjeg razvoja (Bašić, 2009). U ovom kontekstu vanjski čimbenici odnose se na radno mjesto roditelja, adekvatnost dostupne dječje brige, stupnja socijalne potpore prijatelja i susjedstva itd.

Slika 1. Bronfenbrennerov ekološki model (Vasta i sur., 2005; prema Eret, 2012)

Raboteg-Šarić, i Brajša-Žganec (2000) ističu neprestano uzajamno djelovanje urođenih svojstava djeteta i njegove okoline. Osnovu Bronfenbrennerova modela čine četiri temeljne strukture. U središtu navedenih struktura nalazi se dijete. Kontekst zajednice s kojim je dijete u izravnom kontaktu uključuje obitelj, prijatelje odgajatelje i sl. Bronfenbrenner označava kao *mikrosustav*.

U mikrosustav može se uključiti roditeljski stil. Esseau i Conradt (2009) ističu kako se potkrepljuje negativno ponašanje djece u interakciji roditelja i obitelji s agresivnom djecom. Do negativnog potkrepljenja dolazi u situaciji u kojoj roditelj nešto traži od djeteta, dijete odbija ispuniti zahtjev ili roditelja jednostavno ignorira. Takva situacija eskalira u glasnu svađu ukoliko se roditelj ne uspijeva dogovoriti s djetetom odnosno, dijete i dalje odbija ispuniti određeni zahtjev. Ukoliko roditelj postupi permissivno, odnosno povuče se, time negativno potkrepljuju djetetov neposluh i agresivnost. Kroz razvoj navedenog obrasca ponašanja, dijete

uči pomoću prisile kontrolirati svoje članove obitelji pri čemu razvija „niz antisocijalnih oblika ponašanja, a propušta razviti važne prosocijalne oblike ponašanja“ (Patterson i sur., 1989; prema Esseau & Conradt, 2009).

Mezosustav određuje aspekte konteksta zajednice, ali indirektno utječe na dijete kroz svoje utjecaje na osobe mikrosustava. Tu za primjer možemo uzeti radno mjesto roditelja, odnosno roditelj koji se bavi poslom koji od njega iziskuje više provedenog vremena na radnom mjestu od primjerice prosječnih 40 sati tjedno, ima manje slobodnog vremena za provođenje s djetetom što se zasigurno odražava na odgoj i razvoj djeteta. Jasno, primjer se ne navodi u nužno negativnom kontekstu, budući da mala ali kvalitetno provedena količina vremena ima pozitivniji utjecaj na djetetov razvoj od velike količine vremena čija kvaliteta nije iskorištena.

Egzosustav čine „institucije i organizacije u lokalnoj zajednici koje su relevantne za razvoj djece, kao što su briga za djecu i edukacijske ustanove“ (Bašić, 2009;162). Makrosustav predstavlja društvo u kontekstu kulture, vrijednosti, običaja i vjerovanja koji utječu na dijete i obiteljski život (Bašić, 2009; Berk 2015.). Ovaj model ističe složenost interakcija između navedenih razina okoline koja okružuje pojedinca i naglašava važnost proučavanja šireg konteksta u analizi razvoja pojedinca.

2. RIZIČNI I ZAŠTITNI ČIMBENICI

Uzevši u obzir do sada navedene teorije socijalnog učenja, različite definicije obitelji i važnu ulogu okoline u kontekstu dječjeg razvoja, može se zaključiti da okolina u velikoj mjeri utječe na razvojne ishode. Nepovoljne situacije i okolnosti u kojima dijete odrasta mogu ostaviti trag za čitav život i ozbiljno utjecati na donošenje životnih odluka. U tom kontekstu faktori koji imaju snažnu ulogu u pojavi poremećaja, problematičnog ponašanja pa čak i zdravstvenih tegoba nazivaju se rizični čimbenici.

Rizični čimbenici definiraju se kao „karakteristike, varijable ili opasnosti koje ako su prisutne za određenog pojedinca, postoji veća vjerojatnost da će on, prije nego netko drugi iz opće populacije, razviti poremećaj“ (Mratzek, Haggerty, 1994; prema Bašić, 2009, 170). Prema Američkoj organizaciji javnog zdravstva centar za kontrolu i prevenciju bolesti, odnosno CDC-u (*Centers for disease control and prevention*) rizične čimbenike definira kao faktore koji povećavaju vjerojatnost doživljavanja potencijalno traumatičnih iskustava, odnosno nepovoljnih životnih događaja (Center for disease control and prevention, 2020).

Uz rizične čimbenike, usko su vezani i zaštitni čimbenici. Zastupljenost zaštitnih čimbenika smanjuje rizik za pojavu poremećaja u ponašanju i delinkventnih ponašanja kod djece i adolescenata. Ferić (2002) zaštitne čimbenike karakterizira kao sve faktore koji promoviraju pozitivan i zdrav razvoj djece, te reduciraju vjerojatnost prvog pojavljivanja poremećaja u ponašanju. Profesorica Bašić navodi kako su zaštitni čimbenici „karakteristike ili uvjeti koji u interakciji s rizičnim čimbenicima postoje da smanje njihov utjecaj za nasilnička ponašanja“ (Office of the Surgeon General, 2001; Shader 2005; prema Bašić, 2009, 179).

2.1 Podjela rizičnih i zaštitnih čimbenika

Bašić (2000.) ističe kako se rizični čimbenici podjednako odnose na faktore prenatalne i biološke prirode kao i na šire okolnosti i uvjete u kojima dijete raste i razvija se. Rizične čimbenike moguće je klasificirati prema ekološkim, odnosno multisistemskim razinama. Rizični čimbenici se na taj način dijele na tri sistemske razine.

Smanjene mogućnosti za educiranje i zapošljavanje, rasna diskriminacija i nepravda, te niski socioekonomski status su čimbenici rizika uvjetovani širim socijalnim okruženjem. Čimbenici vezani uz obitelj, školu i susjedstvo su zlostavljanje djece, konflikti među roditeljima, roditeljska psihopatologija, neadekvatno roditeljstvo (loša komunikacija,

rješavanje problema i vještine nadzora). Na osobnoj razini djeteta Fraser (1997) navodi djetetove individualne psihološke i biološke karakteristike, to jest spol i biomedicinske probleme kao moguće rizične čimbenike (Fraser, 1997; prema Delale, 2001).

William, Ayers i Arthur (1997) su u kategorizaciju rizičnih čimbenika uvrstili one čimbenike koji su se, prema istraživanjima, pojavljivali statistički češće kod onih mladih koji razvijaju i pokazuju različite oblike poremećaja u ponašanju (Bašić, 2000).

Tablica1. Klasifikacija rizičnih čimbenika

Genetski ili biološki čimbenici rizika	-zlouporaba opijata za vrijeme trudnoće -perinatalna trauma -neurotoksičnost u trudnoći
Individualni i vršnjački čimbenici rizika	-utjecaj vršnjaka -misli o delinkventnom ponašanju -povezanost s delikventnim vršnjacima
Rizični čimbenici povezani sa školom	-školski neuspjeh -siromašno akademsko postignuće -disciplinski problemi -nedostatna privrženost školi
Rizični čimbenici u obitelji	-Problemi u obitelji -obiteljski konflikti -obiteljska povijest visokorizičnog ponašanja -neadekvatna ponašanja roditelja kao modela
Rizični čimbenici u zajednici	-kronično nasilje u zajednici -siromaštvo -ekonomska deprivacija -zdravstvena i socijalna skrb

Uz već navedene rizične čimbenike, prema novijim istraživanjima Centra za kontrolu i prevenciju bolesti ističu se i jednoroditeljske obitelji, obitelji koje prakticiraju fizičko kažnjavanje kao odgojnu metodu, roditelji s nižom razinom obrazovanja (preuzeto s <https://www.cdc.gov/violenceprevention/aces/riskprotectivefactors.html>).

Zaštitni čimbenici, kao i rizični čimbenici, pojavljuju se u obliku individualnih karakteristika, ali i u kontekstu šireg socijalnog okruženja (Bašić, Kranželić, 2000). Tako Ferić (2001) ističe tri *osnovne karakteristike presudne za pozitivan razvoj djece*.

1. *Podržavajuće obiteljsko okruženje.* Toplina i bliskost koju dijete osjeća u podržavajućem obiteljskom okruženju zaštitni su čimbenici za djecu i mlade u

riziku. Kombinacija podrške i razumijevanja sa supervizijom aktivnosti djece rezultiraju uspostavljanjem bliskih odnosa s barem jednim članom obitelji.

2. *Socijalna mreža.* Podrška koju dijete dobiva kroz socijalnu mrežu izvan kruga obitelji također ima zaštitnu ulogu u nepovoljnim životnim situacijama. Kvalitetni podržavajući odnosi koje dijete uspostavi s učiteljima, vršnjacima i starijim prijateljima mogu osigurati podršku koja je djeci i mladima potrebna prilikom nošenja sa stresom.
3. *Osobne karakteristike.* Individualne karakteristike djeteta i temperament u nepovoljnim životnim situacijama također imaju snažan utjecaj na način nošenja sa stresom. Te karakteristike uključuju: pozitivan ja-koncept, samopovjerenje, osjećaj kontrole, socijalnu odgovornost, senzibilnost, kooperativnost, dobre komunikacijske i socijalne vještine i otvorenost .

Prema autorima William, Ayers i Arthur (prema Bašić, 2000, 37) zaštitnim čimbenicima pripadaju:

- Ženski spol
- Vještine rješavanja socijalnih problema
- Jaka povezanost s roditeljima
- Dogovori s obitelji
- Podrška obiteljskog okruženja
- Zdrava vjerovanja
- Prosocijalna orijentacija
- Sposobnost za prilagođavanje i oporavak
- Jaki vanjski sustav podrške koji jača dječje napore za sučeljavanje s rizicima i različitim vrstama stresa

2.2 Rizični čimbenici u obiteljskom okruženju

Rizični čimbenici u obiteljskom okruženju predstavljaju izazove koji se mogu manifestirati kroz različite oblike, kao što su nasilje, emocionalna nestabilnost, ovisnosti i nedostatak podrške. Važno je napomenuti kako jedan rizični čimbenik ne može sam biti „odgovoran“ za negativne ishode, već je ishod rezultat velikog broja lančano povezanih akcija i reakcija. Uzevši to u obzir, jedna situacija može imati bezbroj različitih ishoda.

Autori Sameroff i Seife (Ajduković, 2001) proveli su istraživanje povezanosti kognitivnog razvoja djeteta i prisustva 10 rizičnih čimbenika razvoja. Rezultati su pokazali da ukoliko su prisutni jedan ili dva čimbenika, učinak na kognitivni razvoj djeteta je mali. Već kod prisutnosti tri ili četiri broja rizičnih čimbenika dolazi do velikog porasta utjecaja na kognitivni razvoj djeteta.

Shader (2005; prema Bašić, 2009,182) kao rizične čimbenike u kontekstu obitelji navodi: nizak socioekonomski status/siromaštvo obitelji, antisocijalni roditelji, siromašni odnosi roditelj djeteta, zatim neskladna, popustljiva ili nekonzistentna disciplina, odvajanje od roditelja, roditelji zlostavljači, zanemarivanje, razrušeni dom/razvod, siromašno roditeljsko uključivanje i obiteljski konflikti. Navedeni rizični čimbenici dobiveni su iz raznih istraživanja delinkventnih ponašanja djece i mladih te posebno njihova nasilničkog ponašanja

Važni faktori u adekvatnom razvoju djeteta su pružanje emocionalne topline i postavljanje granica i pravila temeljenih na logičnim rješenjima i međusobnim dogovorima, odnosno ravnoteža između čvrste roditeljske kontrole i emocionalne topline. Suprotno tome glavno obilježje rizičnih obitelji je prisutnost sukoba i agresije, što rezultira hladnim i zanemarujućim odnosima među članovima obitelji. Nekvalitetni odnosi, oblik i struktura rizične obitelji mogu imati negativan utjecaj na djeteta. Tako nekvalitetno roditeljstvo, nemar, zanemarivanje djeteta i emocionalna nedostupnost kod djece u rizičnim obiteljima potiču agresivno i delikventno ponašanje (Jakab, 2008).

Odrastanje u disfunkcionalnoj obitelji može imati značajan utjecaj na vjerojatnost razvoja psihičkih poremećaja i/ili razvoja različitih ovisnosti u kasnijoj životnoj dobi (SAMHSA, 2019). Istraživanje obitelji kao uzroka psihološke traume djece, pokazalo je pozitivnu korelaciju između roditeljskog zanemarivanja i osjećaja anksioznosti u obitelji, odnosno manjak roditeljske topline i kvalitetne komunikacije rezultira većom razinom anksioznosti kod djeteta (Minullina, 2018). Također djeca koja odrastaju u disfunkcionalnim obiteljima pokazuju veći stupanj strahova u različitim kategorijama, za razliku od djece u

funkcionalnim obiteljima. Tako su djeca koja odrastaju u disfunkcionalnim obiteljima, iskazala strah od roditelja, odraslih, samoće, kašnjenja i griješenja. Može se zaključiti da ta djeca odrasle percipiraju kao prijetnju, te se ne osjećaju zaštićeno čak ni od strane vlastitih roditelja (Minullina, 2018). Istraživanja, nadalje, pokazuju kako je „niža razina topline povezana s internaliziranim ponašanjima kao što su socijalno povlačenje, psihološka uznemirenost i tjeskoba i pojava somatskih simptoma, te eksternaliziranim ponašanjem kao što je uzimanje droga, agresivnost, delinkvencija“ (Jakab, 2008;122).

Nadalje Jakab (2008) ističe ekonomske teškoće kao rizični čimbenik koji kod djece potiče agresiju i anksioznost. Loše financijsko stanje obitelji može dovesti do socijalne isključenosti koja se odnosi na materijalne i društvene aspekte koje nudi suvremeni život. Socijalna isključenost može dovesti u pitanje stambeni status obitelji, sudjelovanje u različitim kulturnim i sportskim događajima, te sam društveni život svih članova obitelji. U nekim studijama socijalna isključenost veže se uz pojavu depresije, loše zdravstveno stanje te rane adolescentske trudnoće (Čudina-Obradović i Obradović, 2006; prema Jakab, 2008). Niži socioekonomski status pokazao se kao jedan od šest rizičnih čimbenika, koji dovodi do razvoja psihičkih poremećaja kod djece (Sameroff, 2006).

U nastavku navodi se tablični prikaz rizičnih čimbenika, te moguće posljedice za dijete (Ferić, 2002;17).

Rizični čimbenici	Neki od mogućih nepovoljnih izlaza
<ul style="list-style-type: none"> • Konflikti u obitelji • Nasilje u obitelji • Učestale stresne situacije • Nedosljedna disciplina, neadekvatna supervizija • Nerealna očekivanja roditelja • Visoko rizična ponašanja roditelja • Nedostatak socijalne podrške, socijalna izolacija obitelji 	<ul style="list-style-type: none"> • Nedostatak socijalnih i životnih vještina • Nasilje • Laganje • Krađe • Bježanje od kuće • Agresivno ponašanje • Delinkvencija

Budući da se u obitelji formiraju veze, vrijednosti i životne navike koje će pojedinca pratiti kroz cijeli život, ključno je da dijete već od prvih dana života odrasta u okolini u kojoj će se osjećati sretno, prihvaćeno i zbrinuto, no nažalost to nije uvijek slučaj.

Kako je razvidno iz ranijeg teksta, nasilje, a posebno nasilje u obitelji jedan je od najznačajnijih rizičnih čimbenika. Svjetska zdravstvena organizacija (WHO) zlostavljanje definira kao bilo koji oblik fizičkog i/ili emocionalnog nasilja, spolnog zlostavljanja, zanemarivanja ili nehajnog postupanja, ekonomskog ili drugog izrabljivanja koje nanose stvarnu ili potencijalnu štetu djetetovu zdravlju, razvoju i dostojanstvu u kontekstu odnosa odgovornosti povjerenja i moći (World Health Organization, 2022).

U proteklih godinu dana u Sjedinjenim Američkim Državama barem svako sedmo dijete bilo je žrtva zlostavljanja i/ili zanemarivanja. 2020. godine u Sjedinjenim Američkim Državama zabilježeno je 1750 smrtnih slučajeva djece kao rezultat zlostavljanja i zanemarivanja. Navedeni podaci nisu precizan pokazatelj realnoga stanja iz razloga što velik broj zlostavljanja i zanemarivanja nije prijavljen.

Jasno je da djeca nisu žrtve zlostavljanja isključivo u obitelji, ali uzevši u obzir da dijete većinu svoga vremena provodi s članovima obitelji, u domu u kojemu bi po svojoj prilici trebalo biti najzaštićenije, tamo može biti najpodložnije nasilju koje prolazi neopaženo. Tu činjenicu ilustriraju sljedeći podaci. U istraživanju provedenom u Hrvatskoj uspoređene su dvije skupine roditelja: roditelji evidentirani u sustavima socijalne skrbi zbog zlostavljanja i/ili zanemarivanja djece i roditelji iz opće populacije. Prema samoiskazu, roditelji iz opće populacije nisu evidentirani u centrima za socijalnu skrb. Rezultati istraživanja pokazali su kako je prema svojoj djeci niže osnovnoškolske dobi, u 12 mjeseci unazad provedenog istraživanja, tjelesnu agresiju koristilo 78% evidentiranih roditelja te 79% roditelja iz opće populacije (Pećnik, 2006).

„Tjelesno zlostavljanje djeteta može imati različite dugoročne i kratkoročne posljedice koje se očituju u području neurološkog i intelektualnog razvoja, školskog uspjeha i životnih očekivanja, socioemocionalnog razvoja, socijalnih odnosa i ponašanja te mentalnog zdravlja u cjelini“ (Pećnik, 2006;21). Od kratkoročnih posljedica autorica ističe socioemocionalne, zdravstvene i kognitivne probleme, te poremećaje ponašanja.

Tjelesna oštećenja uključuju povrede lomove, modrice, povrede glave, prsa i abdomena i drugo. Kod djece koja su žrtve tjelesnoga zlostavljanja česta su i neurološka oštećenja koja mogu rezultirati zaostatom u intelektualnom razvoju. Teškoće kognitivnog funkcioniranja odnose se na „usporen kognitivni razvoj, oslabljene verbalne sposobnosti, pamćenje, perceptivno-motorne vještine, slabije vještine čitanja i pisanja“ (Pećnik, 2006, str. 22). Uz teškoće kognitivnog funkcioniranja vezano je i slabije školsko postignuće, time i povećano korištenje prilagođenog programa obrazovanja.

Autorica ističe kako su fizička agresivnost i asocijalno ponašanje najčešće povezane s tjelesnim zlostavljanjem u djetinjstvu. Zlostavljana djeca već u dobi od 3 do 4 godine uspostavljaju obrazac ponašanja koji povećava vjerojatnost socijalne izoliranosti u kasnijem djetinjstvu i odrasloj dobi (Herrenkhol i Herrenkhol, 1981; prema Pećnik, 2006).

Prema biheviorističkoj teoriji socijalnog učenja, u 3. poglavlju istaknuli smo kako je jedan od najčešćih oblika djetetova učenja, učenje po modelu. Odnosno dijete usvaja određena ponašanja pojedinaca iz vlastite okoline. Prva okolina u kojoj se dijete nalazi jest obitelj, u obitelji stvara prve slike o međuljudskim odnosima, stječe prve spoznaje, gradi prve odnose. Roditelji u tom kontekstu predstavljaju sliku kvalitetnog odnosa i model dvoje ljudi koji se vole i vole svoje dijete. Kao najvažniji model od djetetovih prvih dana života, roditelji uživajući potpuno povjerenje svog djeteta uče ga o tome što je ispravno, te mu kroz svakodnevne situacije, često i nesvjesno, daju primjer „dobrog“ ponašanja. Problem se javlja kada roditeljska ponašanja nisu pozitivan primjer djetetu. Na taj način često dolazi do međugeneracijskog prijenosa zlostavljanja.

Međugeneracijsko, odnosno transgeneracijsko nasilje podrazumijeva generacijski prijenos agresivnog ponašanja, ističe se kao čimbenik koji ima negativan utjecaj na psihološku dobrobit i društveno funkcioniranje potomaka (Rikić i sur. 2017). Roditelji u odgoju najčešće primjenjuju ponašanja koja su temeljena na odgojnoj praksi vlastitih roditelja, odnosno odgajaju djecu na način koji su i sami bili odgajani (Assink i sur. 2018). Djeca izložena nasilju između roditelja, te djeca koja su i sama žrtve nasilja, takva ponašanja usvajaju kao normalnu obiteljsku dinamiku, što povećava vjerojatnost da će je u odrasloj dobi primjenjivati na svoju djecu i/ili supružnike.

Rezultati istraživanja *Transgeneracijski prijenos nasilja kod roditelja predškolske djece u Hrvatskoj* pokazali su kako su djeca češće izložena nasilju od strane roditelja koji su i sami bili žrtve nasilja vlastitih roditelja. Oblik nasilja koji su doživjeli roditelji korelirao je s oblikom nasilja koji su prakticirali u odgoju vlastite djece. Roditelji koji su u djetinjstvu pretrpjeli psihičko nasilje, skloniji su vršiti psihičko nasilje nad vlastitom djecom. Isto vrijedi za sve oblike nasilja (Rikić i sur., 2017).

2.3 Zaštitni čimbenici u obiteljskom okruženju

Kao zaštitne čimbenike u kontekstu obitelji, autorica Bašić (2009) navodi: pozitivnu ulogu odraslih kao modela, pozitivnu komunikaciju s obitelji, uključenost roditelja u život djece

i mladih, jasna pravila i posljedice unutar obitelji, te vrijeme provedeno s obitelji. Dodatno ističe još i tople odnose i potporu roditelja kao važan faktor u kvalitetnom odnosu djeteta.

S druge strane Sayger (1996, prema Ferić, 2002) jake, funkcionalne obitelji opisuje na sljedeći način:

- dosljedna pravila pojačana toplim odnosom bez kritičizma
- pozitivan odnos među roditeljima
- postojanje prikladne figure za identifikaciju i toplo i sigurno okruženje
- jasno definirane uloge roditelja i djece
- jak sustav podrške

U nastavku navode se dva tablična prikaza rizičnih i zaštitnih čimbenika, te moguće posljedice, odnosno pozitivni ishodi za dijete (Ferić, 2002;17).

Tablica 3: Zaštitni čimbenici i njihov utjecaj na razvoj djece

Zaštitni čimbenici	Pozitivan razvoj djece
<ul style="list-style-type: none"> • Pozitivni, topli odnosi u obitelji, podrška • Jasno definirane uloge u obitelji • Pozitivan brak roditelja, sklad • Prihvatanje promjena • Učinkovita komunikacija usmjerena na rješavanje problema • Zajedničko vrijeme, obiteljske tradicije • Financije • Duhovnost obitelji • Zdravlje članova obitelji, čvrstoća • Mreža podrške 	<ul style="list-style-type: none"> • Dobre socijalne i životne vještine • Pozitivan ja-koncept • Samopouzdanje i samopoštovanje • Samopovjerenje • Osjećaj kontrole • Socijalna odgovornost

Zaštitni čimbenici usko su povezani uz rizične čimbenike. Prisutnost zaštitnih čimbenika u djetinjstvu smanjuje vjerojatnost pojave negativnih ishoda, te s druge strane umanjuje i/ili neutralizira sam utjecaj rizičnih čimbenika na djetetov razvoj. Zaštitni čimbenici mogu se promatrati kao kišobran koji štiti dijete od kiše. Kišobran možda neće biti uvijek dovoljan da dijete održi potpuno suhim, ali će spriječiti da se dijete potpuno smoči. Na taj način zaštitni čimbenici umanjuju utjecaj rizičnih čimbenika na dijete. Neupitno je da će određene nepovoljne situacije imati negativan utjecaj na razvoj djeteta, međutim zaštitni čimbenici mogu u isto vrijeme pozitivno utjecati na dijete, te neutralizirati štetne utjecaje.

To je moguće potkrijepiti analizom rezultata longitudinalnog istraživanja, koji su pokazali kako dio dječaka, koji su u dobi od osam do deset godina bili procijenjeni visoko rizičnima, nisu razvili nikakav oblik poremećaja u ponašanju, kao rezultat pozitivnih procjena od strane njihovih majki. Stoga se može zaključiti kako je pozitivna percepcija djeteta od strane barem jednog roditelja značajan činitelj zaštite u razvoju delikventnih ponašanja (Ajduković, Delale, 2000).

Unutar obiteljskih zaštitnih čimbenika, navodi se povezanost s obitelji, dogovori unutar obitelji što je zapravo u širem smislu pozitivna obiteljska klima (tzv. psihosocijalna klima). Djeca koja se u obitelji osjećaju sigurno, gdje imaju potporu i stabilne odnose, gdje su zbrinuti imaju veću zaštitu od negativnog utjecaja rizičnih čimbenika. Imaju kvalitetnija prijateljstva i odnose s vršnjacima te im je akademski uspjeh vrlo dobar. Obitelj koja mirno rješava unutarnje konflikte i dijete kojem roditelji pomažu pri rješavanju problema, te obitelj koja provodi vrijeme u zabavnim aktivnostima, ova obilježja zajedno smanjuju rizik pojave rizičnih čimbenika (preuzeto s <https://www.cdc.gov/violenceprevention/childabuseandneglect/riskprotectivefactors.html>).

2.4 Otpornost

Koncept otpornosti još je jedan pojam koji se koristi kada se opisuju djeca i mladi u riziku. Koncept otpornosti („*Resilience*“) nadovezuje se na koncepte rizika i zaštite, te se koristi kako bi se prikazala djeca koja postižu pozitivne rezultate unatoč riziku kojem su izložena (Bašić, Koller-Trbović, Uzelac, 2004). Također je važno napomenuti kako otpornost nije stalno nepromjenjivo obilježje, već proces na kojeg uveliko utječe okolina i odluke koje pojedinac donosi u ključnim trenucima vlastita života (Bašić, Koller-Trbović, Uzelac, 2004). većina suvremenih autora slaže se kako je otpornost proces koji započinje rizikom, te u konačnici

završava neočekivano dobrim ishodom (Luthar, Cicchetti i Becker, 2000; prema Ferić, Maurović, Žižak, 2016). Kako bi taj proces bio moguć potrebno je postojanje zaštitnih čimbenika koji u interakciji sa rizicima potiču razvoj otpornosti pojedinca. „otpornost je proces koji započinje rizikom, facilitiran je pomoću zaštitnih čimbenika, a završava dobrim ishodom“ (Ferić i sur., 2016; 9).

U pregledu istraživanja koja su se bavila konceptom obiteljske otpornosti, Benzies i Mychasiuk (2008, 2009; prema Ferić i sur., 2016;12) navode sljedeće faktore kao obiteljske zaštitne čimbenike: “struktura obitelji (manje naprema većim obiteljima, jednoroditeljske obitelji naprema obitelji s oba roditelja, mlađe majke naprema starijim majkama), stabilnost partnerskog odnosa i dobra komunikacija, obiteljska povezanost, podražavajuće interakcije dijete-roditelj, osiguravanje kognitivno stimulirajućeg okruženja u domu od strane roditelja, vanjska mreža podrške, prilike za među generacijsko učenje, stabilni i dostatni prihodi i stanovanje u prikladnom prostoru“.

Karakteristike poput bliske emocionalne povezanosti članova obitelji, roditeljske predanosti u podržavanju učenja i razvijanja djeteta, osiguravanje sigurnog i poticajnog okruženja u kojem dijete raste i razvija se, te jasno podijeljene uloge i pravila u obiteljskoj zajednici samo su neke od karakteristika koje podržavaju obitelj u kriznim situacijama, čine je otvorenom za promjene ali i omogućavaju održavanje stabilnosti obiteljske dinamike. Uzevši u obzir navedene karakteristike otporne obitelji, otpornost kao proces jasno je da važnost otpornosti proizlazi iz same činjenice da ona otvara prostor za osnaživanja obitelji u suočavanju sa životnim nedaćama na pozitivan način i uz zdravo funkcioniranje obitelji (Ferić i sur., 2016).

3. RAZVOJ ISTRAŽIVANJA RIZIČNIH I ZAŠTITNIH ČIMBENIKA U OBITELJSKOM OKRUŽENJU

Rezultati brojnih istraživanja rizičnih i zaštitnih čimbenika predstavljaju temelj na kojem se kontinuirano grade učinkovite preventivne prakse, čija je uloga osigurati što kvalitetniji razvoj i umanjiti posljedice nepovoljnih životnih događaja djece u riziku. Termin prevencija razvijen je još u 15. stoljeću kako bi se predvidjele mjere opreza i tako izbjegle te prevenirale opasnosti (Oxford English Dictionary, 1971; prema Bašić 2009).

Takva razmišljanja rezultirala su postavljanjem novih javnih politika koje su podupirale programe za djecu i obitelj. Kao rezultat toga, u 19. stoljeću otvorile su se prve školske kuhinje, djeci je bio osiguran besplatan doručak i ručak, organizirani su posebni razredi za djecu s različitim oblicima invaliditeta, te su se otvorila savjetovišta za mlade i njihove obitelji (Tyack 1992, prema Durlak 1997; prema Bašić 2009). Devedesetih godina prošlog stoljeća započete su prve edukacije za učitelje, čiji je cilj podučiti učitelje o važnosti razvoja osobnih i socijalnih kvaliteta učenika.

Možemo reći da je razvoj istraživanja rizičnih i zaštitnih čimbenika započeo već sa teorijskim pristupima utjecaja okoline na razvoj djeteta. Bronfenbrennerov bioekološki model razvoja, Bowlbyjeva teorija socijalnog učenja, predstavili su ulogu okoline na razvoj djeteta, dok su rezultati istraživanja rizičnih i zaštitnih čimbenika prikazali intenzitet utjecaja okoline na razvoj djeteta, zajedno s dugoročnim i kratkoročnim posljedicama. U istraživanja je uključen znatan broj varijabli u utjecaju obiteljske okoline na razvoj djeteta poput dobi roditelja i djeteta, osobnih uvjerenja roditelja, spol roditelja i djeteta, broj djece u obitelji, obiteljska klima, roditeljski stil pa čak i način na koji su roditelji bili odgajani. Navedene i mnoge druge varijable pokazale su kako je zapravo proces interakcija između više čimbenika rizika i čimbenika zaštite odgovoran za negativne ili pozitivne ishode, te da je zapravo riječ o velikom broju lančano povezanih akcija i reakcija (Bašić, 2009).

Studija *CDC-Keiser Permanente Childhood Experiences (ACE) Study* najveća je studija koja povezuje probleme sa zdravljem i zlostavljanje i zanemarivanje djece koja se provodila u Centru za kontrolu i prevenciju bolesti u Atlanti između 1995. i 1997. godine (Šimčić, Knežević i Galić, 2019). Studija je temeljena na korelaciji između pretilosti i seksualnog zlostavljanja u djetinjstvu. Dr. Felitti bavio se liječenjem pretilosti, te je prilikom razgovora sa svojim

pacijentima primijetio određenu povezanost između pretilosti i izloženosti seksualnom zlostavljanju u djetinjstvu. Intervjuirajući svoje pacijente Dr. Felitti je otkrio kako je velik broj njegovih pacijenata koji pate od pretilosti bio izložen seksualnom zlostavljanju u djetinjstvu, te da su hranom pokušavali izliječiti svoju depresiju i anksioznost (Struck i sur. 2021). Nova spoznaja potakla je Dr. Felittija da dublje istraži povezanost zlostavljanja, zanemarivanja i drugih rizičnih čimbenika s dugoročnim posljedicama na zdravlje i dobrobit djeteta, kasnije i u odrasloj dobi.

Oni koji su sudjelovali u tom istraživanju naveli su informacije o nepovoljnim događajima u djetinjstvu i informacije o svom trenutačnom psihičkom i fizičkom zdravlju. U ovome istraživanju postojala su dva vala: u prvom istraženo je osam nepovoljnih životnih događaja. To uključuje emocionalno zlostavljanje, tjelesno zlostavljanje, seksualno zlostavljanje, disfunkcije članova obitelji i kućanstva, nasilje među partnerima usmjereno prema ženskoj osobi, zlouporaba ovisnosti, psihopatološka odstupanja, član obitelji u zatvoru, roditeljska odvojenost ili razvod braka, a u drugom valu dodana su još 2 nepovoljna događaja, a to je emocionalno i tjelesno zanemarivanje (Šimčić, Knežević i Galić., 2019).

Istraživanje Zarse i suradnika (2019) pokazalo je da izloženost nepogodnim životnim iskustvima u djetinjstvu povećava rizik oboljenja od velikog spektra mentalnih bolesti, fizičkih bolesti povezanih s funkcijama organa, te razvoja ovisnosti o raznim opijatima. Od sredine 20. stoljeća, istraživanja pokazuju kako razina stresa, nedostatka privrženosti i/ili zanemarivanja u djetinjstvu, uvelike utječe na ponašanje u odrasloj dobi. Neuroznanost je dokazala da određeni sustavi u mozgu na koje utječu ova iskustva mijenjaju svoju strukturu i funkciju, odnosno da traumatična iskustva uzrokuju dugoročne promjene na mozgu. Što znači da su djeca koja su visoko izložena štetnim iskustvima u većem riziku razvoja psihičkih i fizičkih bolesti, te ovisnosti.

Istraživači »ACE studije« proučavali su koja se kategorija nepovoljnih životnih događaja najčešće spominje te su zaključili da su to tjelesno zlostavljanje (28,3 %), zatim zlouporaba sredstava ovisnosti nekoga od članova kućanstva (26,9%) te roditeljska odvojenost ili razvod braka (23,3%). Zatim slijede seksualno zlostavljanje (20,7%), psihopatološka odstupanja nekog od članova kućanstva (19,4%), emocionalno zanemarivanje (14,8%) te nasilje među partnerima usmjereno prema ženskoj osobi (12,7%). Najmanju učestalost pojavljivanja imaju emocionalno zlostavljanje (10,6%), tjelesno zanemarivanje (9,9%) te član kućanstva koji je u zatvoru (4,7%) (Šimčić i sur., 2019).

ZAKLJUČAK

Nepovoljna životna iskustva u djetinjstvu uvelike utječu i na zdravlje i na ponašanje u odrasloj dobi. Svakoj osobi djetinjstvo je najranjivije razdoblje i svako odstupanje od „normale“ može imati dugoročne posljedice na životne navike pojedinca. Čak se može i govoriti o tzv. začaranom krugu jer se primjerice nasilje može prenositi s generacije na generaciju što je posebno štetno kada se ne poduzimaju mjere koje mogu stvoriti otpornost. Kada se pojedina osoba nauči pozitivno prilagoditi na poteškoće, može se prekinuti taj začarani krug. Istraživanje rizičnih i zaštitnih čimbenika značajan je za razvoj različitih oblika i programa prevencije, odnosno smanjenje rizika i sprečavanje problema prije nego što se pojave, umjesto da se reagira na njih nakon što se dogode. Odgojno-obrazovne ustanove i sama Vlast u državi dužni su kroz različite odgojno-obrazovne politike, zakone, pravilnike, radionice i programe roditeljima pružiti podršku i stvoriti uvjete za kvalitetno roditeljstvo. Na taj način, svi uključeni u razvojni proces djeteta zajednički mogu raditi na osiguravanju što boljih uvjeta za cjeloviti razvoj djeteta. Jasno je kako i manji pokušaj intervencije s ciljem pomoći, čini veliku razliku u ishodu života djece u riziku. Zajedno sa evolucijom definicije „obitelji“ i načinom na koji se ona napretkom društva i znanosti kroz vrijeme mijenjala, mijenjaju se i uvjeti u kojima djeca rastu, razvijaju se i odrastaju. Zbog toga je kontinuirano istraživanje rizičnih i zaštitnih čimbenika ključno za osiguravanje najboljih mogućih uvjeta za razvoj djeteta, te zaštitu djece u riziku od razvoja različitih poremećaja u odrasloj dobi, zaustavljajući „začarani krug“.

SAŽETAK

Obiteljsko okruženje predstavlja značajnu komponentu u životima pojedinaca, igrajući značajnu ulogu u emocionalnom, socijalnom i kognitivnom razvoju djeteta. U obitelji se formiraju temeljne vrijednosti, odnosi i interakcije koje oblikuju karakter i utječu na ponašanje pojedinca. Unutar tog okvira rizični i zaštitni čimbenici imaju velik utjecaj na pojedince, a posebice na djecu i adolescente. Rizični čimbenici u obiteljskom okruženju uključuju elemente koji mogu ugroziti dobrobit članova obitelji. To može obuhvaćati nedostatak podrške, konflikte, zloupotrebu supstanci, nasilje ili emocionalno zanemarivanje. S druge strane, zaštitni čimbenici predstavljaju faktore koji pružaju emocionalnu sigurnost, podršku i stabilnost unutar obitelji, kao što su kvalitetna komunikacija, bliske emocionalne veze i pozitivna roditeljska figura. Prepoznavanje i identifikacija rizičnih i zaštitnih čimbenika ključna je za osiguravanje najboljih mogućih uvjeta za razvoj djeteta, te pružanje podrške obiteljima i djeci u riziku, kako bi se maksimalno umanjila vjerojatnost razvoja poremećaja u ponašanju i delikventnih ponašanja.

Ključne riječi: djeca u riziku, obiteljska klima, otpornost, prevencija, razvoj djece

SUMMARY

Family environment represents a significant component in lives of individuals, with an important part in a child's social, emotional and cognitive development. In the family environment, fundamental values, relationships and interactions are formed, which shape the character and influence the behavior of the individual. Within this framework, risk and protective factors have a great influence on individuals, especially on children and adolescents. Risk factors in the family environment include elements that can threaten the well-being of family members. This can include lack of support, conflict, substance abuse, violence or emotional neglect. On the other hand, protective factors represent factors that provide emotional security, support and stability within the family, such as quality communication, close emotional ties and a positive parental figure. Recognition and identification of risk and protective factors is essential for ensuring the best possible conditions for child development, and providing support to families and children at risk, in order to maximally reduce the likelihood of developing behavioral disorders and delinquent behaviors.

Key words: child development, children at risk, family climate, prevention, resilience

LITERATURA

1. Ajduković, M. (2001). Ekološki multidimenzionalni pristup sagledavanju činitelja rizika i zaštite u razvoju poremećaja u ponašanju djece i mlade. *U: Bašić, J. i Janković, J.(ur.), Rizični i zaštitni čimbenici u razvoju poremećaja u ponašanju djece i mladeži. Zagreb: Povjerenstvo Vlade RH za prevenciju poremećaja u ponašanju djece i mladeži i zaštitu djece s poremećajima u ponašanju, 47-63.*
2. Ajduković, M. i Delale, E., A. (2000), Stil odgoja u obitelji kao činitelj rizika i zaštite u razvoju poremećaja u ponašanju djece i mladeži. *U: Bašić, J. i Janković, J. (ur.), Rizični i zaštitni čimbenici u razvoju poremećaja u ponašanju djece i mladeži. Zagreb: Povjerenstvo Vlade RH za prevenciju poremećaja u ponašanju djece i mladeži, str.171- 183.*
3. Assink, M., Spruit, A., Schuts, M., Lindauer, R., van der Put, C. E. i Stams, G. J. J. (2018). The intergenerational transmission of child maltreatment: A three-level meta-analysis. *Child abuse & neglect, 84, 131-145.*
4. Bašić, J. (2000): Rizični i zaštitni čimbenici u razvoju poremećaja u ponašanju djece i mladeži: teorijsko motrište, *U: Bašić, J. i Janković, J. (ur.), Rizični i zaštitni čimbenici u razvoju poremećaja u ponašanju djece i mladeži, Zagreb: Povjerenstvo Vlade Republike Hrvatske za prevenciju poremećaja u ponašanju djece i mladeži i zaštitu djece s poremećajima u ponašanju, 31 – 45.*
5. Bašić, J., Dekleva, B. i Uzelac, S. (2009). Teorije prevencije: prevencija poremećaja u ponašanju i rizičnih ponašanja djece i mladih. Školska knjiga.
6. Bašić, J., Koller-Trbović, N. i Uzelac, S. (2004). Poremećaji u ponašanju i rizična ponašanja: pristupi i pojmovna određenja. Zagreb: Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta.
7. Bašić, J. i Kranželić, V. (2000). Prosocijalno i agresivno ponašanje djece predškolske dobi kao zaštitno-rizični čimbenici njihovog razvoja. *U: Bašić, J. i Janković, J. (ur.), Rizični i zaštitni čimbenici u razvoju poremećaja u ponašanju djece i mladeži, 107-120.*
8. Berk, L. E. (2015). Dječja razvojna psihologija. Naklada Slap. Zagreb.
9. CDC (2023) *Adverse childhood experiences.*
<https://www.cdc.gov/violenceprevention/aces/>

10. Čugalj, J., i Koren-Mrazović, M. (2000). Obilježja djece i obitelji obuhvaćene preventivnim programom u Međimurskoj županiji uz prikaz poduzetih zaštitnih mjera. *Rizični i zaštitni čimbenici u razvoju poremećaja u ponašanju djece i mladeži*, 245-260.
11. Delale, E. A. (2001). Emocionalna inteligencija kao činitelj zaštite i rizika kod djece i mladih, U: *Bašić J. i Janković J.(ur): Rizični i zaštitni čimbenici u razvoju poremećaja u ponašanju djece i mladeži. Povjerenstvo Vlade RH za prevenciju poremećaja u ponašanju djece i mladeži, zaštita djece s poremećajima u ponašanju, Zagreb*, 63-76.
12. Essau, C. A. i Conradt, J. (2004). Agresivnost kod djece i mladih. *Zagreb: Naklada Slap*.
13. Ferić, M. (2002). Obitelj kao čimbenik rizika i zaštite za razvoj poremećaja u ponašanju djece i mladih. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 38(1), 13-24.
14. Ferić, M., Maurović, I. i Žižak, A. (2016). Izazovi istraživanja otpornosti obitelji. *Kriminologija & socijalna integracija*, 24(1), 3.
15. Maleš, D. (2012). Obitelj i obiteljski odgoj u suvremenim uvjetima. *Dijete, vrtić, obitelj: Časopis za odgoj i naobrazbu predškolske djece namijenjen stručnjacima i roditeljima*, 18(67), 13-15.
16. Minullina, A. F. i Minullina, A. (2018). Psychological trauma of children of dysfunctional families. *European Proceedings of Social and Behavioural Sciences*, 45.
17. Pećnik, N. (2006). *Međugeneracijski prijenos zlostavljanja djece*. Naklada Slap.
18. Raboteg-Šarić, Z. i Brajša-Žganec, A. (2000). Roditeljski odgojni postupci i problematično ponašanje djece u ranoj adolescenciji. U: *Bašić J. i Janković J.(ur.), Rizični i zaštitni čimbenici u razvoju poremećaja u ponašanju djece i mladeži, str*, 155-170.
19. Rikić, J., Beljan, P., Milošević, M., Miškulin, I., Miškulin, M. i Mujkić, A. (2017). Transgeneracijski prijenos nasilja kod roditelja predškolske djece u Hrvatskoj. *Acta clinica Croatica*, 56. (3.), 486-486. <https://doi.org/10.20471/acc.2017.56.03.15>
20. SAMHSA (2019) Risk and Protective Factors. <https://www.samhsa.gov/sites/default/files/20190718-samhsa-risk-protective-factors.pdf>

21. Struck, S., Stewart-Tufescu, A., Asmundson, A. J., Asmundson, G. G. i Afifi, T. O. (2021). Adverse childhood experiences (ACEs) research: A bibliometric analysis of publication trends over the first 20 years. *Child Abuse & Neglect*, 112, 104895.
22. Šimčić, P., Šentija Knežević, M. i Galić, R. (2019). Nepovoljni događaji u djetinjstvu i njihova povezanost sa psihosocijalnim aspektima života pojedinca u odrasloj dobi. *Ljetopis socijalnog rada*, 26 (2), 185-211. <https://doi.org/10.3935/ljsr.v26i2.226>
23. Štalekar, V. (2010). Dinamika obitelji i prvi teorijski koncepti. *Medicina Fluminensis: Medicina Fluminensis*, 46(3), 242-246.
24. Torres, C., Vallejo-Huanga, D. i Ocaña, X. R. (2021). Quantitative evaluation of family functions and changes in a postmodern context. *Heliyon*, 7(6).
25. WHO (2022) *Child maltreatment*. <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/child-maltreatment>
26. Zarse, E. M., Neff, M. R., Yoder, R., Hulvershorn, L., Chambers, J. E., & Chambers, R. A. (2019). The adverse childhood experiences questionnaire: two decades of research on childhood trauma as a primary cause of adult mental illness, addiction, and medical diseases, . *Cogent Medicine*, 6(1), 1581447

Prilozi slika

1. Slika 1. Bronfenbrennerov ekološki model okoline

<https://hrcak.srce.hr/94726>

SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

kojom ja Dora Hodač, kao pristupnik/pristupnica za stjecanje zvanja sveučilišnog/e prvostupnika/ce RANOG I PREDŠKOLSKE ODGOJA I OBRAZOVANJA izjavljujem da je ovaj završni rad rezultat isključivo mogega vlastitoga rada, da se temelji na mojim istraživanjima i oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio završnog rada nije napisan na nedopušten način, odnosno da nije prepisan iz necitiranoga rada, pa tako ne krši ničija autorska prava. Također izjavljujem da nijedan dio ovoga završnog rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Split, 22.09.2023.

Potpis

Izjava o pohrani i objavi ocjenskog rada
(završnog/diplomskog/specijalističkog/doktorskog rada - podcrtajte odgovarajuće)

Student/ica: Dora Hodaj

Naslov rada: RAZVOJ ISTRAŽIVANJA RIZIČNIH I ZAŠTITNIH
ŠIMBENIKA U OBITELEJSKOM OKRUŽENJU

Znanstveno područje i polje: PEDAGOGIJA, DRUŠTVENE ZNANOSTI

Vrsta rada: ZAVRŠNI RAD

Mentor/ica rada (ime i prezime, akad. stupanj i zvanje):
doc. dr. sc. Toni Maglica

Komentor/ica rada (ime i prezime, akad. stupanj i zvanje):

Članovi povjerenstva (ime i prezime, akad. stupanj i zvanje):

doc. dr. sc. Toni Maglica
doc. dr. sc. Katja Kalčić Jakupčević
Iskra Tomić Koseg

Ovom izjavom potvrđujem da sam autor/autorica predanog ocjenskog rada (završnog/diplomskog/specijalističkog/doktorskog rada - zaokružite odgovarajuće) i da sadržaj njegove elektroničke inačice u potpunosti odgovara sadržaju obranjenog i nakon obrane uređenog rada.

Kao autor izjavljujem da se slažem da se moj ocjenski rad, bez naknade, trajno javno objavi u otvorenom pristupu u Digitalnom repozitoriju Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Splitu i repozitoriju Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu (u skladu s odredbama Zakona o visokom obrazovanju i znanstvenoj djelatnosti (NN br. 119/22).

Split, 22.09.2023.

Potpis studenta/studentice: D. Hodaj

Napomena:

U slučaju potrebe ograničavanja pristupa ocjenskom radu sukladno odredbama Zakona o autorskom pravu i srodnim pravima (111/21), podnosi se obrazloženi zahtjev dekanici Filozofskog fakulteta u Splitu.